

HICRI TAKVİM VE TARİHİ ARKAPLANI

Prof. MUHAMMED HAMIDULLAH*
Çev. Dr. Kasım ŞULUL

1 Hicri takvim¹, nesî'in uygulanması sonucu elde edilmiş olan Mekkî Kamerî-Şemsî takvimin doğrudan halefidir. 1931'de Axel Mober'in² nesî' konusunda yaptığı araştırmalardan sonra şüphesiz yeni kaynaklar daha kullanışlı hale gelmiştir. Son üç ay hariç³ Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatının tamamı takvim hususunda eski usûle

---

* Makalenin orjinal ismi: The Islamic Calender and its Historical Background, "al-İlm", Universty of Durban-Westerville, Cemaziyelevvel 1406/Ocak 1986, VI, 10-25.

Bu makalenin aslı, A.B.D Michigan Üniversitesinde Ağustos 1967'de 27. Oryantalistler kongresinin "Yakın Doğu ve İslam" konulu II. oturumunda tebliğ olarak sunulmuştur. Kongrede münazara devam ederken Prof. Hans Kruse'un önerisiyle, Hicri tarihleri Miladi takvime çevirmek için yeni bir cetvelin hazırlanması teklifi kabul edildi. Ve bu tarihleri çevirme işleminin Prof. M. Hamidullah'ın makalesinde belirtilen prensiplere göre elektronik makinalarla ve astronomik verilere uygun olarak yapılması gerektiği önerildi. Daha sonra aynı öneri Prof. Grunibaum tarafından açılış oturumuna sunuldu ve oy birliği ile kabul edildi.

¹ İlerde göreceğimiz gibi hicri takvim, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sadece altı yıl sonra benimsenirken, miladî takvim Hristiyanlar arasında İsa Mesih'in doğumundan tam 900 yıl sonra kullanılmaya başlanmıştır (bkz. Grosse Brockhaus, s.v. Aera; Caetani, Anali dell Islam, I, 348-349).

² In German, an-Nasi, Lund, 1931, Taberî (I, 1250); Sahavî (el-İlan bi't-Tevbih, s. 138-139) ve diğerlerine göre "hicretin esas olarak tarihlendirme", Beyhakî'nin geniş açıklamalarının tersine Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında hicretten hemen sonra kullanılmaya başlandı. Tamamen bu konuyla ilgili olarak nesî hakkında yapılan yeni çalışmalar ve kaynaklar için şu makeleme bkz. RSO, Roma, XL, 1965, s. 57-69: "Original de lettre du Prophete Kisra."

³ Nesî' tatbik edilen sene ile, nesî'siz aylar birbiri üzerine çakışınca, diğer bir ifadeyle Kamerî takvim, hiç bir nesî' ameliyesine ihtiyaç göstermeksizin güneş takvimindeki aylar üzerine intibak edince Hz. Peygamber hicretten 10 yıl sonra Zilhicce ayında (631) veda haccında nesî'e ve "artık yıl" uygulamasına son verdi. Hz. Peygamber (s.a.v.) veda hutbesinde konuyla ilgili olarak şöyle diyordu: "Ey insanlar! Nesî usûlünü tatbik etmek küfürde aşırı gitmektir. Kafirler bununla sapmışlardır. Onlar bu bir aylık (zaman) bir sene kutsiyetsiz (yani eşhuru'l-hurum dışında alelade bir ay) sayarlar; gayeleri, Allah'ın eşhuru'l-hurum'dan saydığı (ayların) birbiri arkasına akışını zahiren muhafaza etmek ve Allah'ın eşhuru'l-hurum dışı saydığı ayları bunun içinde (yani mukaddes gibi) göstermektir' (Tevbe suresi, 9/37). Şimdi zaman (takvim), Allah'ın yeri ve gökleri yarattığı durumuna dönmüş bulunuyor (yani nesî uygulanan sene ile, nesî'siz aylar birbiri üzerine çakışmış, diğer bir ifadeyle Kamerî takvim, hiç bir nesî ameliyesine ihtiyaç göstermeksizin o yıl tam güneş takvimindeki aylar üzerine intibak etmişti).

"Gerçek şu ki; Allah, yeri ve semavatı yarattığı zaman ayların sayısını 12 olarak takdir etmiştir." "(Tevbe Suresi 9/36). Bu dört aydan üçü peşpeşe gelir: Zilkade, Zilhicce ve Muharrem, Aynı ve tek olan öteki ay ise, Mukadar kabilesinin Recep ayıdır ki bu, Cemaziyelahir ile Şaban ayı arasında bulunur. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?.. Ey Allah'ım sen şahit ol! (İbn Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, Mısır 1936, IV, 251).

Diğer kaynaklar için bkz. el-Vesâikü's-Siyasiyye (no: 287/a) adlı çalışmaya yına bkz. Blachere in Melanges Massignon, I, 223-249. Vâkıdî el-Megâzî'sinde ve Müslim Sahih'inde veda hutbesini nakleder. Metinde dikkat çeken "Mudar kabilesinin Recep ayı" ifadesi Süheylî'nin, er-Ravdu'l-Unûf, II, 351'de açıklanmıştır. Süheylî, Rabia kabilesinde Recep ayının Ramazan ayından iki ay sonra olduğunu ifade eder. Bu, umre zamanına veya Mekke'ye yapılan haccü'l-asgarla işaret olabilir.

göre geçirdi⁴. Bu sebeple, yeni bilgiler gün ışığına çıktıkça veya yeni yöntemler buldukça iki takvim arasındaki münasebet noktaları araştırılmalıdır.

2. Azrakî gibi bir çok eski kaynak⁵ takvimde nesî' uygulamasının başlangıçta Yemen kabilelerinden Kinde'nin elinde bulunduğunu, bu vazifenin daha sonra Kinane kabilesinin Kalammas ailesine geçtiğini iddia eder. Fakat kaynaklarımız bu konuyla ilgili tarih vermezler. Birünî'ye göre⁶ nesî', takriben Islâm'dan 200 sene önce Mekke'de Yahudi'lerden alınarak uygulanmaya başlanmıştır. Fakat maalesef Birünî, verdiği bilgiler için kaynak belirtmez. Ben, ileri sürülen bu tesbitin yanlış olduğunu düşünüyorum. Aşağıda açıklandığı gibi nesî', Islâm'dan 400 sene önce başlamış olabilir. Diğer taraftan şunu gayet iyi biliyoruz ki; Yahudi metodu kendine has değişik ve karmaşık unsurlarıyla, son derece sade olan Arap metodunu hiç etkilememiştir ve aslında Arap metodu ile Hammurabi formülü arasında çok daha fazla yakın benzerlikler söz konusudur.

3. Nesî' vazifesinin başlangıçta Kinde'nin elinde olması bizi şaşırtmamalıdır. Olunder'in⁷ "Akil el-Murar ailesinin Kinde krallığı" üzerine yaptığı incelemeler genişleme aşamasında Kindelilerin Bizanslılara ve Perslere rağmen Suriye ve Irak'ın bazı topraklarını ele geçirdiklerini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Ibn Ishak'ın el-Megâzi'sinin Fas yazması⁸ Tubba'nın Mekke'ye girişini ayrıntılarıyla tesvir eder. Azrakî, nesî' görevinin Kinde kabilesine geçmesindeki asıl sebebin Malik b. Kinane'nin Muaviye b. Sevr el-Kindî'nin kızı ile evlenmesi hadîssesi olduğunu inandırıcı bir şekilde açıklamıştır.⁹

4. Yine de biz. Kinde'nin nesî' vazifesinin Akil el-Murar sülalesi zamanında ortaya çıktığından emin olamayız. Çünkü Wustenfeld'in "Genealogische Tabellen" ine göre, Malik b. Kinane ile Islâm'ın doğuşu arasında 13 kuşak ve Muaviye el-Kindî ile Islâm'ın doğuşu arasında 17 kuşak bulunmaktadır. Bir kuşak 30 yıla tekabül ederse 13 kuşak 390 ve 17 kuşak 510 yıla eşit demektir. İki tarihin aritmetik ortalaması 450 yıl yapar. Bu tarih olsa olsa Kalammas ailesine işaret eder. ve biz nesî' vazifesinin Mekke'de Kinane'ye geçmeden önce Kindelilerin aynı vazifeyi ne kadar süre icra ettiklerine bulmuyoruz.

5. Winckler¹⁰ ve Beeston'un¹¹ Güney Arabistan takvimi üzerindeki çalışmalarına rağmen, Yemenlilerin takvime gün veya ay ilave etme (nesî') işlemini nasıl yaptıklarına dair bilgilerimiz oldukça yetersizdir. Mekke'de Kalammas'ın uyguladığı formüle gelince, yıla ilave edilen 13. ayın zamanı hususunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Bazıları,¹² nesî'in (yani ay takvimine bir Kamerî ay ilave etme ameliyesinin) her yıl tatbik edildiğinden bahsederler; bu, nesî'in ileri sürülen Kamerî yılı Şemsî yıla eşitleme amacını ve mevsimlerin

⁴ Her ne kadar bu Kamerî-şemsî takvim uzun bir süreden beri kullanılmakta ise de takvimin başlangıç noktası milli önemi sahip her yeni olayla değişiyordu. Habeşistanlıların Mekke'ye saldırdıkları yıl (senetü'l-fil = fil yılı) Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında tarih başlangıcı olarak kullanılırdı. Aslında bu ifade doğrudan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğum yılı nı ifade eder. Hadîse göre, Abdülmüttalib'in vefatı (Belazûrî, Ensabu'l-Eşraf, I. 41), Ficar savaşı, Hişam b. el-Muğîre'nin vefatı, Kabe'nin yeniden inşası (Ibn Asakir, Tarih Dimeşk, I, 20), Hilfu'l-Füdul cemiyetinin faaliyete başlama tarihinin (el Mes'udî Tenbih ve'l-Işraf, s.186. Mısır bsk.) tarih başlangıcı olarak kullanıldığına işaretler bulunmaktadır. Yine Taberî (I, 1253), Sahavî (s. 146-149) ve İbnü'l-Cevzî'nin Telkih'i (vr. 3/ab-, Paris yazması, iktibas eden Ibn Ebi Hayseme), Mekke'de Islâm öncesi takvimler bazen Hz. Adem'in cennetten yeryüzüne indirildiği tarihine kadar geri gittiğine dair nakiller yaparlar. Mekke'de İsmail'in torunlarına kadar olan zamanla ilgilenildiğine göre Hammurabi'den beri nesî'in takvime uygulandığı tezi ileri sürülebilir ve bu isabetsiz de değildir. Çünkü Hz. İbrahim Hammurabi'nin hemşehrisidir ve Hz. İbrahim'in torunları nesî'nin sağladığı avantajları bilmiyor değillerdi.

⁵ Azrakî, Ahbar-u Mekke, I. 188 (Avrupa bsk).

⁶ Birünî, el-Asârü-l-Bâkiye, s. 12.62.

⁷ Olunder, The Kings of Kindah of the family of Akil al-Murar, Lund.

⁸ Ibn Ishak, el-Megâzi, Rabat 1976, s.29-33.

⁹ Azrakî, Ahbâru Mekke, I, 125.

¹⁰ Hugo Winckler, Arabisch-Semitsch-Orien Talisch in Miteilung der vorderasiatischen Gesellschaft, VI, 1901-1904, s. 231-240; Altorientalische Forschungen, zweite Reihe, 1898-1900, Leipzig 1901, s. 324-395, özellikle bkz. s. 351-353: "Der interrex bei den Sabaern", Winckler'in, nesî devralan kimseye yani nasi'den sorumlu şahsa "Musahhir" denildiğini açıklayan makalesi, (oyşa daha sonraki dönemde Mekke'de takvime ay ilave eden kişi için iki ayrı isim (Kalammas ve Nâsî) kullanılmıştır.

¹¹ A F L Beeston Epigraphic South Arabian Calendars and Dating, London 1956.

¹² Ibn Ishak'a göre her yıl takvime artı bir ay (13.ay) ilave edilird, bkz. el-Megazi s. 79 (pr.99)

devamlı aynı aylara denk gelmesini engeller. Diğer bazıları¹³ ise, nesî'in her iki yılda bir tatbik edildiğinden söz ederler.

Bir diğer zümre¹⁴ nesî'in her üç yılda bir tatbik edildiğini, bununla beraber başka bir zümre¹⁵ daha kesin bir ifadeyle nesî'in (arasıra yalnız iki yıllık fasıladan sonra bir ay ilavesi yapılsa da) genellekle her üç yılda bir uygulandığını belirtirler. Son iki grubun görüşleri teknik veya astronomik açıdan ele alındığında isabetli görünmektedir. Çünkü 30 yıllık bir devre ile 8 artık yıl (dört yılda bir gelen 366 günlük yıl) Güneş takviminde ($365 \times 30 = 10950 + 8$) 10958 gün eder.

Aynı devrede, tamamen Kamerî olan bir takvimin¹⁶ 11 yılının 355 günü ile 19 yılının 354 günü ($355 \times 11 = 3905$; $354 \times 19 = 6726$; $3905 + 6726$) 10631 gün etmelidir. Bu sebeple 30 yıl esnasında Kamerî yıl Şemsî yıldan 327 gün daha kısa olur. nesî' her üç yılda bir defa uygulanırsa, bir ilave yapılmış 10 Kamerî ay eklemek durumunda olacağız; mesela, 4×29 ve 6×30 gün istenilen 327 gün yerine ancak 296 gün eder. Başka bir ifadeyle 30 yılın her üç yılında bir defa nesî' uygulanmasına ramen, 31 günlük bir fark olacaktır (Modern astronomlara göre hesaba katılan dakika, saniye ve saniyelerin kesirlerinin meydana getirdiği farkı bin hesaba katmıyorum). 31 Günlük fark o kadar büyük bir farktır ki, kendilerini tabiatın keskin gözlemcileri olarak niteleyebilecekimiz

¹³ Takvime her iki yılda bir ay ilave edilmesi konusunda bkz. Ibn Habib, Munammak, s. 274; Azrakî, Ahbaru Mekke, s. 125 (Azrakî, Muharrem ayının 24 yıllık zaman dilimi içinde bütün mevsimleri dolaştığını çok açık bir biçimde ifade eder. Ebu Ubeyde, Garibu'l-Hadis (Köprülü yazması, 378) vr. 167/a-b.

¹⁴ Her üç yılda bir, fazladan bir ay ilavesi (13. ay) yapılırdı, bkz. Mes'udî, Tenbih, s. 218; Kur'an-ı Kerim'in Kahf suresi XVIII./25. ayeti şöyledir: "Onlar mağaralarında 300 yıl ve buna ilaveten 9 yıl kalmışlardır." Ashab-ı Kehf'in mağarada 300 yıl kaldığını anlatan ifadenin akışına 9 yıl ilavesiyle, mağarada kalınan süre izah edilmiştir. Verilen rakamların açılımı şöyledir: 300 Güneş yılı 109572 ve 309 tam Ay yılı 109499 güne tekabül eder. Böylece arada 73 günlük bir fark bulunsa da bu fark bir yıl etmemektedir. (Bazı tefsirlerde ayette verilen sayının zaten kamerî takvime göre olduğu belirtilir ki müellif bunun miladî üç asra tekabül ettiğini açıklamaya çalışmakta ve nesî'e işaret edildiğini ileri sürmektedir. mütercim.)

¹⁵ Zaruretlere göre zaman hesaplanırken 13. ay bazen her iki yılda, bazende her üç yılda bir defa takvime ilave edilirdi, bkz. Birünî, el-Asâru'l-Bakiye, s.62; Makrizî, İmtâ'u'l-Esma, (Köprülü yazması, 1004) üs.1727 Makrizî'nin çalışmasının bu parçası henüz basılmamıştır. Saded dahilinde olduğu için bu metni çevirisiyle birlikte buraya alıyorum: "en-Nesâ'e (çoğulu: Nesî': Takvime gün veya ay ilave etme yöntemi) vazifesini Araplar için Beni Kinane'den Kalamise (tekili: Kalammas) ailesi üstlenmişti. Hac ibadeti eda edildikten sonra (Kalamise'ye mensup şahıs) kalkar, halka hitab eder, (nesî'le) ayları tehir eder (nesî' vazifesini icra eder), böylece her ay (genellikle) onu izleyen ayın ismiyle adlandırılırdı. Herkes, Kalammas'ın bu ilamını kabul ederdi. Bu uygulamanın ismi nesî' (tehir etme) idi. Çünkü her iki veya üç yılda bir yılın başlangıcına bir ay ilave etmekle tehir yapıyordu (yani nesî' yöntemi uygulanıyordu). Bu da arada bulunan zaman farkı oranında yapılıyordu. İlk ilave (Nesî') Muharrem ayına yapıldı, böylece gerçek Safer ayına Muharrem, Rebiülevvel ayına Safer v.s. denilmek suretiyle silsile halinde yılın diğer bütün aylarının kendi adları yerine onu takip eden ayların ismi verildi. Sonra ayların isimleri arasına eklemeler yaptılar. Safer ayına yapılan ikinci nesî' uygulamasında onu izleyen aya yine Safer ismini verdiler (nesî'in ilk uygulamasında meydana gelen sıralamada bu ay Rebiülevvel'dir). Tek tek yılın her bir ayına uygulanıncaya kadar nesî' ameliyesine devam edilir. Tekrar 1. ay olan Muharrem ayına dönülür. Bu uygulamayla ilk yaptıklarına dönmüş olurlar. Onlar, bu uygulamayı takvimde gözlemledikleri ilaveyi ve mevsimleri belirlemek için kullanıyor ve şöyle diyorlardı: "Falan olaydan sonra şu kadar zaman geçti". Onlar bu gibi ifadelerle zamanı tarihlendirip belirlemeye çalışıyorlardı. Bütün bunlardan sonra onlar, dört mevsimden birinin tam bir ay önce geldiğini gözlemlediklerinde Güneş yılının kesirlerinin toplamını, ayrıca güneş yılına eşitlemeye çalıştıkları kamerî yıl ile bu ikisi arasında kalan farkı gidermek için ek bir nesî' uygulaması yapıyorlardı."

Bu iktibasın bilhassa son cümlesi dikkate değer görünmektedir. Her üç yılda bir yapılan mutad nesî' uygulamasına ilaveten, nesî' uygulamasından sorumlu olanlar ek bir nesî' uygulamasına baş vurma mecburiyetinde kalıyorlar ve her ne zaman belirli bir ayın muayyen bir devresinde nesî' uygulamasına ihtiyaç duyulsa bu ilave, tam bir ayın eklenmesi şeklinde icra ediliyordu. Doğal olarak bu her 30 yılda bir kere olabilir. Çünkü 3 Güneş yılı 1095 gün eder. Fakat 3 Ay yılı bir ilave ay ile birlikte 1092 gün eder. Yani arada her üç yılda bir nasıl üç günlük bir eksiklik kalıyorsa 30 yıllık bir süre içerisinde 30 günlük bir eksiklik kalacak demektir. Çevirisini sunduğumuz metnin orijinali şöyledir:

¹⁶ Şimdi yapılan hesap tamamen kamerî olan bir yılın 354 gün olmasına göredir. 367.5 rakamı ise 12 aya bölündü. İki yeni ay arasındaki 29 1/2 günlük devre aydan aya 29 gün 6 saat ile 29 gün 20 saat arasında değişir, ortalama olan 29 gün 12 saat 44 dakika 2.8 saniye (29.530588) dir. Bkz. Paul Couderc, Le Calendrier, Paris 1961, s. 14.

ve ay menzillerini (veya yağmur yıldızlarını) hesaplama usulünü çok iyi bilen Arapların gözünden bu farkın kaçmış olması düşünülemez (Bkz. Ibn Kuteybe, Kitabü'l-Enva).

Kaynaklarımız, üç yıldan sonra nesî'in ne zaman yapıldığından ve ancak iki yıldan sonra yapılan nesî'in ne zaman tatbik edildiğinden bahsetmez. Yukarıda verilen hesaplamala neticesinde bizim, 10 değil 11 nesî' uygulamasına gerek duyduğumuz tespit ettik. Nesî' uygulaması, 30 yıllık devrin sonunda mı veya 30 yıllık devrenin içine karıştırılarak mı yapılıyordu?

Mesela, ay ilave etme (nesî') ameliyesinin icra edildiği yolları rakam ile ifade etmek gerekirse şöyle mi olur?: 3., 6., 9., 11., 14., 17., 20., 22., 25., 28. ve nihayet 30 yılda nesî'in tatbik edildiği görülecektir.¹⁷ Diğer taraftan 11. nesî' ameliyesi sadece 30 yıllık devrin sonunda meydana gelirse, bizim 30 yılda 10. normal ay ilave etme işlemini 11. Nesî'i 31. yılda ve ikinci devrenin birinci nesî'ini 33. yılda yapmamız gerekecektir.

Zira 30. ve 31. yılda nesî' yönteminin uygulanması yani iki ardıl yıllar esnasında ay ilave etme uygulaması Hammurabi¹⁸ zamanında bilinüyordu. 31. Yılda uygulanan nesî'den sonra diğer bir nesî' tatbikatı 33. yılda yani sadece 2 yıllık bir fasıla içinde tatbik edilir. Bundan sonra 30 yıllık devrenin geri kalan kısmında nesî' uygulaması üç yıllık düzenli fasıllarda meydana gelir.

6. Eğer durum böyleyse bu, başka bir problemi açıklar. Yani müslüman tarihçilerin sıkıcı ihtilafını telif eder. Bazıları nesî'in yeni "Ay Takvimi"ne bir ay ilavesi ameliyesinin her yıl tatbik edildiğinden bahsederek; diğer bazıları her iki yılda bir v.b. tatbik edildiğinden sözederek. Yukarıdaki açıklama, gerçeğin tümünü ihata etmemiş olsalar da, müslüman tarihçilerin hepsinin haklı olduğunu gösterebilir. Şöyleki; tarihçilerin her birisi uygulamanın birini dikkate aldı, onu genelleştirdi ve nesî', sisteminin çok daha karmaşık bir sistem olduğunu bilemedi. Yeri gelmişken ben burada şunu ilave ederim: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatının çeşitli olaylarıyla ilgilenen müslüman tarihçiler tarafından verilen önemli tarihler Mekke'de her 30 yılda 11 defa nesî' uygulamasının yapıldığını teyid eder. Mevcut cetvellerde verilen tarihler birbiriyle uyuşmaz, çünkü onların hiç biri, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı ve faaliyet halinde olduğu hicrî çağın ilk 10 yılını nesî' usulünü önemsizerek ele almadı.

¹⁷ Aşağıdaki tablo ay ilave etme (nesî') ameliyesini yıl rakamlarıyla gösterir:

Yıl Sayısı	Güneş Yıldındaki Gün Sayısı	Kameri Yıldaki Gün Sayısı	Güneş ve Kameri Yıllar Arasındaki İtibari Ay Farkı	Güneş ve Kameri Yıllar Arasındaki Hakiki Fark
1	365.2422	354.36705	----	
2	730.4844	708.73410	----	
3	1095.7266	1063.10115	1 ay	(32 gün)
4	1460.9688	1417.46820	----	
5	1826.2110	1771.83525	----	
6	2191.4532	2126.20230	2 ay	(65 gün)
7	2556.6954	2480.56935	----	
8	2921.9376	2834.93640	----	
9	3287.1798	3189.30345	3 ay	(98 gün)
10	3652.4220	3543.67050	----	
11	4017.6642	3898.03755	4 ay	(119 gün)
12	4382.9064	4252.40460	----	
13	4748.1486	4606.77165	----	
14	5113.3908	4961.13870	5 ay	(152 gün)
15	5478.6330	5315.50575	----	
16	5843.8752	5669.87280	----	
17	6209.1174	6024.23985	6 ay	(185 gün)
18	6574.3596	6378.60690	----	
19	6939.6018	6732.97395	----	
20	7304.8440	7087.34100	7 ay	(217 gün)
21	7670.0826	7441.70805	----	
22	8035.3284	7796.07510	8 ay	(239 gün)
23	8400.5706	8150.44215	----	
24	8765.8128	8504.80920	----	
25	9131.0550	8859.17625	9 ay	(272 gün)
26	9496.2972	9213.54330	----	
27	9861.5394	9567.91035	----	
28	10226.7816	9922.27740	10 ay	(304 gün)
29	10592.0238	10276.64445	-----	
30	10957.2660	10631.01150	11 ay	(326 gün)

¹⁸ Paul Couderc, Le Calendrier, Paris 1961, s. 57'de şöyle bir iddia ileri sürmektedir: Hammurabi zamanında "13 aylık iki ardıl yıl bulmak nadir değildir" ve Couderc bu tezini temellendirmek için yapılan kazılarda bulunan kil levhalara yazılmış metinlerden nakiller yapar. →

Mesela, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğumu, Kur'an-ı Kerim'in ona ilk inişi, hicret sonucu Medine'ye varışı, Bedir, Uhud ve Hendek savaşları gibi hadiselerin yalnız tarihlerinden değil o hadiselerin olduğu günden de bahsedilir. Biz ileride hicreti esas alan hesaba göre hadîs ve siyer kitaplarında verilen tarihleri gösteren bir tablo ve nesî' uygulaması hesaba katılmamış mevcut cetvellere göre o tarihlerin karşılıklarını vereceğiz.

Mütevazi hesaplarımıza göre, Güneş yılı ne zaman tam bir Kamerî ayın önünde olursa, 13. ayın ilave edilmesi o zaman söz konusu olur. Bizim, hadîsler de yer alan tarihler için yaptığımız hesaplama, Babil metodunda kullanılan formülü izlersek, bu tarihlerle uyudur. Bu durum, yukarda bahsedilen muhtelif bütün rivayetleri uzlaştırır.

7. Islâm'dan önce Arabistan'ın siyasi birliği yoktu. Arabistan'da ortak tarihte yoktu ve her bir bölgenin tarih başlangıcı olarak benimsediği kendine has önemli olayları bulunuyordu (Taberî ve diğer kaynaklarda yer alan pek çok malumata göre) Resûlullah Muhammed (s.a.v.) zamanında Mekkeliler Habeşistanlıların Mekke'ye saldırdığı yıl olan "Fil yılı'nı" olayları tarihlendirmek için kullanıyorlardı. Arabistan'da aynı zaman içinde muhtelif tarih başlangıçları bulunabiliyordu. Kaynaklarımız tarih başlangıcı hususundaki bu çeşitliliğe rağmen herkesin Muharrem ayını yılın ilk ayı kabul eder gördüğünü açık bir şekilde belirtirler.¹⁹

8. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicreti komplike bir durumdur. Müslümanlar Mekke'den ayrılmak zorunda kaldıkları ve engellendikleri için hac ibadetini yerine getiremiyorlardı. Haliyle müslüman kitleler nesî' yöntemi uyulduğunda bunu izliyemiyorlardı. Bu hususta açık referanslara sahibiz. Hudeybiye barışının hicretten sonra 6. yılın 11. ayında (Zilkade) miladî 627 yılında yapıldığını biliyoruz.²⁰ Lakin Ebu Yusuf²¹ Hz. Peygamber'in Medineden Hudeybiye'ye 9. ay olan Ramazan'da harekete geçtiğini ifade eder. Ibn Kesir,²² Hudeybiye anlaşmasının Zilkade (yılın 11.) ayında, ancak Urve b. Zübeyr'e göre 10. ay olan Sevvâl'de yapıldığını (ki bu görüş Urve'den gelen şaz bir rivayettir) nakleder. Fakat şu husus dikkate alındığında Urve'nin görüşü çok garip olmaz: Mutat nesî' uygulaması sonucu Mekkelilerin 11. ayı gerçekde Hudeybiye barışının yapıldığı H.S. 6/627, yılın 9. ayıdır. Bir nesî' uygulaması H.S. 6. yılın sonunda yapıldığı ve başka bir ay ilavesi (nesî') ise H.S. 9. yılda tatbik edildi. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) H.S. 10/631. yılda hacca gittiğinde, aylar orjinal pozisyonlarına döndü ve H.S.6/627 yılda meydana gelen 2 aylık fark zail oldu ve Hz. Peygamber (s.a.v.) en ufak bir engelle karşılaşmadan, veda haccında irad ettiği hitabesinde nesî'i ilga edebildi.²³ "Şimdi zaman (takvim), Allah'ın yeri ve gökleri yarattığı gündeki durumuna dönmüş bulunuyor (yani nesî' tatbik edilen sene ile, nesî'siz aylar birbiri üzerine çakışmış, diğer bir ifadeyle Kamerî takvim, hiç bir nesî' ameliyesine ihtiyaç göstermeksizin o yıl tam güneş takvimindeki aylar üzerine intibak etmişti). Gerçek şu ki; Allah, yeri ve semavâtı yarattığı zaman ayların sayısını 12 olarak takdir etmiştir" (Tevbe sûresi, 9/36).

9. Zaten Mekke H.S. 8/629'da fethedildi, fakat Hz. Peygamber (s.a.v.) H.S. 9/630'da nesî'e müdahale etmedi, bekledi²⁴ ve ancak H.S. 10/631'de hem nasi uygulanmış aylar hem de nesî' tatbik edilmemiş ayların hesapları bir birine denk gelip uyduğunda, nesî'i ilga etti. Kamerî takvimin ıslahı onun (s.a.v.) için güç olduğu gibi, miladî takvimdeki reform da Batı için zor olmuştur.²⁵ İnsanlar, Papa'yı ömürlerinin 10 gününü çalmakla

¹⁹ Taberî, Tarih, I, 1252-1253, 1256 ; İbnü'l-Cevzi, Telkih Fuhûm Ehli'l-Asâr (Paris yazması, arabe 734) vr. 3/b, Azrakî, s. 127; Birunî, el Asâru'l-Bakiye, s. 60, 62; İbn Asakir, Tarih Dimeşk, I, 37; Sahavî, el-l'lan bi't-Tevbih, s. 143; Mes'udî, Murucu'z-Zehab, III, 417; v.d.

²⁰ Bkz. İbn Hişam ve diğerleri

²¹ Ebu Yusuf, Kitabu'l-Haraç (Bulak bsk.) s. 128.

²² İbn Kesir, el-Bidaya ve'n-Nihaye, IV, 164.

²³ İbn Hişam, I. 968 (Wüstenfeld bsk.).

²⁴ "Ve bekledi", ifadesi Birunî tarafından kullanılmıştır, bkz. el-Asâru'l-Bakiye, s. 63.

²⁵ Coudrec'e (s. 34-35, 54-55) ve H. Dilgan'a göre (Hamid Dilgan, Takvimler, s. 11-12) Miladî takvim reformu aşağıdaki ülkelerde şu tarihlerde banimsenmiştir:

Roma, İspanya ve Portekizde _____	4 Ekim 1582
Fransa'da _____	Aralık 1582
Almanya ve İsviçre'de _____	1584
Polonya'da _____	1586
Macaristan _____	1587
Hollanda _____	1700
İngiltere, İsveç ve A.B.D.'de _____	1752
Bulgaristan'da _____	1916
Yugoslavya ve Romanya'da _____	1919
Yunanistan'da _____	1923
Rusya (S.S.C.B.)'da _____	1936

suçladılar. Protestan ve ortadoks ülkeler: İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya v.b. memleketlerde, yazılan tarihlerde, aynı olayların tarihleri farklılık arzemesi sonucuna rağmen, miladî takvim reformunu kabul etmediler.

Nesî'in ilgası ve saf Kamerî takvimin düzeltilip eski haline getirilmesi Islâm'a bir çok avantajlar sağlamıştır. Mesela, maliye uzmanlarına aleni ilan yapmadan 33 yılda bir ilave yılın vergilerini toplama imkanı verir.²⁶ (Keşke A.B.D. ve S.S.C.B. maliye bakanları bunu bilebilse!) Ayrıca, Ramazan ayının bütün mevsimleri devretmesini sonuç verdiği için, müslüman bir ordunun Ramazan ayında oruç tutması neticesinde her mevsimde yiyecek ve su mahrumiyetine dayanma alışkanlığını kolaylaştırır. Bütün bunlardan başka nesî'in ilgası ve Kamerî takvimin düzeltilmesi, müşterek sorumlulukları kolaylaştırır; müslüman bireyin, medenî dünyadan uzak ve sahrada yaşasa bile zamanı hesaplamasını, Ramazan ayını izlemesini ve emredilen vakitte hac ibadetini eda etmesini sağlar ve kolaylaştırır. Nesî'in ilgası Kamerî takvimin düzeltilmesi, hesaplama hatalarını düzeltmek için tarihleri değiştirme ihtiyacını ortadan kaldırır.

11. Takvim reformu Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yapıldı, ancak Islâm tarihinin başlangıcı olarak hicret hadisesinin esas alınması Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından altı yıl sonra Hz. Ömer'in (r.a.) hilafeti zamanında benimsendi. Kaynaklarımıza göre²⁷ devletin brokratik işlemlerinde resmi bir takvim benimseme ihtiyacını ilk olarak hisseden şahıs Basra valisi Ebu Musa el-Eşari'dir. Yemenli birisi ülkesindeki uygulamayı anlattı; Hz. Ali (r.a.) takvime başlangıç noktası olarak (Iskenderiye ve Fars çağları yerine) hicreti veya Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye hicretini veya Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vahyin ilk iniş tarihini veya onun vefat tarihini teklif etti; ve son olarak Hz. Osman'ın (r.a.) teklifi, Hz. Peygamber'in Medine'ye ulaştığı ay olan Rebiülevvel ayı değil, Muharrem ayının ilk ay olarak kalmasında etkili oldu. Müslümanlar Çin'den Isparya'ya kadar takvimlerinde saf Kamerî yılı kullandıklarından beri, tabiki aynı takvimi tarihlerini yazarken de, hep kullandılar. Umumiyetle enternasyonal olan bir toplumun bir gereksinimi de, değişik takvimlerin karşılıklı muadillerini bilmektir. Hristiyan tarihin 17. yüzyılın²⁸ başlangıcından beri, Batı irfanı uluslararası tarihin yabancı kaynaklarına ne zaman daha çok ilgi duymaya başlamışsa, hicrî ve miladî tarihler için, hicrî ve miladî tarihleri birbirine çevirme cetvelleri işte o zaman hazırlanmaya başlanmıştır. Bildiğim kadarıyla bu cetvellerin en eskisi Latince olup 1609 tarihinde hazırlanmıştır.

13. Açıklanamaz bazı sebeplerden ötürü²⁹ başlangıçta Avrupa'da bir hata yapıldı sonraki müelliflerin hepsi bu hatayı yapanların beyanatlarını tetkik etmeden tekrarladılar ve böylece emek mahsulü takvim

---

Bu Farklı ülkelerin klasik tarihî metinlerinin mukayesesi okura güçlük çıkarabilir.

²⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.), ziraî vergilerin toplanması için fiilî hasat mevsimleri vasıtasıyla sabit olan şemsî yılı kabul etti; başka amaçlar için ise tamamen kamerî olan yılı kullandı. Böylece vergilerin toplanması hususunda ne çiftçiler ne de finans sektörü herhangi bir güçle karşılaşmıyordu. Bkz. M. Hamidullah'ın *Le Prophete de l' Islam*, Paris 1959, I, 266. Diğer bir şekilde ifade etmek istersek, Şemsî takvim ile kamerî takvim arasındaki farkları, hususiyetleri mükemmel bilen Muhammed (s.a.v.), tabiat şartlarına, yani mevsimlere bağlı ürünlerle, san'atkarlar elinden çıkan imalat ürünlerini ve ticari kazançları birbirinden gayet açık bir şekilde ayırmış bulunuyordu. Üzerinde ziraat yapılan arazilerde yahut "zirai mahsullerde" o, vergi tahsiline esas olmak üzere şemsî takvim sistemini, buna mukabil devletin diğer vergi kaynakları için ise, Güneş takviminden 11 gün kadar daha kısa olan kamerî takvim'i tercihen kullanıyordu. Onun bu sistem yeniliği sayesinde ki her 33 senede, bir mali yıllık fazla bir gelir mükelleflere hiç hissetirilmeden Devlet Bütçesine aktarılmış olmaktadır (zira Ay takvimine göre alınan yıllık vergiler her 355 günün sonunda tahsil edilir.) (M. Hamidullah, *Islam Peygamberi*, çev. S. Tuğ, İstanbul 1990, I, 985.)

²⁷ Bkz. Taberî, I, 1250; Sahavî, s. 140-141, İbnü'l-Cevzi a.g.e., Ebu Musa el-Eşari'nin teklifi için bkz. vr. 3/b; Taberî, I, 1252; Sahavî, s. 141; İbn Asakir, I, 33, 35, Yemenli bir şahsın (Ya'la b. Munyah) teklifinden bahsedilir. Yemen valisinin bizzat kendisi bu teklifi uygulamaya başladı. İskenderiye ve Fars takvimlerinin benimsenmesi teklifi Taberî tarafından kaydedilir, I, s. 1251 Sahavî, s.144, Muharem ayının yılın ilk ayı olarak benimsenmesi Hz. Osman'ın (r.a.) teklifine atfedilir. Bkz. İbn Asakir I, 37, Kur'an-ı Kerim'in ilk inişi veya Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefat tarihi yerine hicret olayının takvime başlangıç noktası olarak benimsenmesi teklifi, Hz. Osman'a Hz. Ali'ye, hatta Hz. Ömer' gibi farklı şahıslara atfedilir. Yukarıda verilen kaynaklara bkz.

²⁸ "Tables de convesion" (Madrid-Grenada 1946) adlı eserinde Jiminez, P Juan de Mariana'nın *De annis arabum cum annis nostris comparatis, tractum VIII*, Colonia 1609 baskılı çalışmasına işaret eder.

²⁹ Hamid Dilgan (Takvimler, s. 13) tarafından verilen izahat problemi çözer görünmektedir. Müslümanlar umumiyetle Ay'ın hilal v.b. şekillerinin ve menzillerinin gözlemlenmesine dayalı "görsel ay" sistemini kullandılar fakat müslüman astronomiler gözlemlerinde matematiksel amaçlar ve geçmiş ve gelecek zamanın takvim hesapları için "teknik ay" (sene ıstılahiyye) sistemini kullandılar. Tarihçiler

cetvellerini müteahhir müellifler değiştirdiler, onları ilmi muhtevadan yoksun bir tarzda Fransızca, Almanca, İnzilice, İspanyolca, İtalyanca, Romence ve Rusça'ya -istisnasız- tercüme ettiler. Gerçek şudur.³⁰

14. Batılı müellifler, hicri takvim'in 1.,3.,5.,7.,9., ve 11. ayının her yıl 30 gün olduğunu; 2.,4.,6.,8., ve 10. ayının devamlı 29 gün çektiğini; genellikle 12. ayın 29 gün olduğunu, artık yıllarda ise 30 gün olduğunu (Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanından gelen İslâm'da fazla sayı da artık yıl olmamasına rağmen) iddia ettiler. Böylece Batılı bilim adamları, bir Kamerî yılda 354 veya 355 gün bulunduğunu ifade etmek isterler.

15. Bereket versin ki yeryüzünde verilmiş bu basit hüküm ilahiyatçılar tarafından gökyüzüne tatbik edilmez, tabiat kuvvetleri yine de yaratıldıkları gayeye uygun vazifeyi icra etmeye devam eder ve dünya müslümanları tabii olgulara bağlı kalırlar, teklif edilen basit kurallara değil. Bundan daha garibi aynı Batılı yazarların Kamerî yılın 9. ayı olan Ramazan'ın devamlı 30 gün olduğunu söylemeleridir ve onlar başka yerde iki manaya çekilebilecek surette kendilerinin yazdıklarını unuturlar (bazen birkaç satır sonra yazdıklarını unuturlar, mesela Couderc gibi s.74, satır 10 ve s. 75, satır 10). Oysa müslümanlar her yıl Ramazan orucunun ne zaman başlayıp ne zaman sona ereceğini bilmek için kafa yorurlar. Batılıların formülü doğruysa, şu halde müslümanların merakı neden?

16. Gerçek, ayların 30 güne münhasır olmadığıdır; istisnasız her bir ay ya 29 yada 30 gün arasında devridaim yapar; Muharrem de böyledir. İslâm dünyasında 1400 yıldan beri çocuklar dahi bunu bilir. Birileri takvime müracaat ederse takriben her yıl 29 günlük iki ardıl ay veya 30 günlük iki ardıl aya olabildiğini görülebilir; bazı senelerde 29 veya 30 günlük ardışık üç ay olabilmektedir.

İstanbul rasathanesi, birkaç yıl önce, hatta 30 günlük dört ayın birbirini takip ettiğini kaydetti. Bu sebeple gerçek bir Kamerî ay ile Batı takvim cetvellerinde ona karşılık, gelen bir Kamerî ay arasındaki fark iki veya üç gün olabilir. Şu husus daha vahimdir: Bir şarkiyatçı, bir metinde hicri yılın Şaban ayının 30 gün olduğunu belirten kesin bir ifade gördüğünde o, Wustenfled veya Cattenoz'un cetvellerine müracaat eder; metinde gördüğü bilgi ile uyuşmadığını görünce hemen müslüman tarihçilerin tarihsel dikkat muhakemeleri yoktur ve bu meyanda itimada layık değillerdir demeye kalkışır. Halbuki o, ilk önce muhtemelen cetvellerin yanlış olduğunu düşünmelidir.

17. Fiili öneme sahip daha büyük bir güçlük söz konusudur.Şöyleki: Yeni ayın şekil bakımından oluşumu ve doğuşu, yeryüzünün çevresinde kendi dönüşünde gündüz veya gece gerçekleşir. İki yeni ay arasındaki 29 1/2

(ki onlar için yalnız bizim cetvellerimiz uygundur) astronomicilerin teknik veya usûlî ay sistemlerini değil de "Görsel ay" sistemini kullandılar. İbnü'l-Ecdabi (el-Ezmine ve'l-Eva) ve başkaları söz konusu olan aynı "teknik ay"a atıfta bulunurlar.

³⁰ Pek çok cetvel arasında şunları örnek verebilirim: Fransızca, (Cattenoz, Tables de concordance deseres chretienne et hegrienne, 3. bsk. Rabat 1961); Almanca (Wustenfled-Mahler-Spuler, Vergleichung-Stobellen, 1961); İspanyolca (Manuel Ocana Jiminez, Tablas'da Conversion, Madrid 1946); İtalyanca (G. Gabrieli, Tabella Comparativa dell'era, Roma 1916); Romence (M Guboglu, Tabele Sincronece, Bucarest 1955) ve Rusça (VV Cybulski, Sovremenniye Kalendari stran Blizhneva I Sredneva Vostoka, Moscow 1964) ve the English Encyclopedia Britannica, "takvim" maddesi. Yeri gelmişken işaret edelim ki, bu cetveller Hicri Takvim'in ilk günün 16 Temmuz 622'ye (bir kaç cetvel ise 15 Temmuz 622'ye) tekabül ettiğini belirtmektedir. Galiba onlar, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) nesî'i ilga ettiği tarihten itibaren (H.S. 10. yılda veda haccında) geriye doğru olan kısmı hesapladılar. Araştırmalarında Mekke'de nesîin uygulandığını gözardı etmeyen birisine Hicri takvim'in ilk on yılını, özellikle de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mekke'den henüz ayrıldığı Hicri takvimin ilk yılını incelemesini teklif ederim. Yaptığım hesaplama göre H.S. 1. yılın Muharrem ayının ilk günü 21 Mart 622 tarihine denk gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu yılın 3 ayı olan Rebiülevvel ayında hicret etti, belki de bu tarih, 20 Mayıs 622 Perşembe gününe tekabül eder. Bu husus bir bilgiyi, yani Hz. Peygamber'in Medine'ye 12 Rebiülevvel Pazartesi günü ulaştığı şeklindeki hadisi teyid eder. Kaynaklarımıza göre nesî', Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Ebu Bekir'i (r.a.) hac emiri olarak gönderdiği H.S. 9. yılda (daha açık bir ifadeyle H.S. 9. yılın sonunda H.S. 10. yılın başlangıcında) son olarak uygulandı. Böylece nesî' uygulanmış aylar ile nesî'siz aylar tekrar birbirine intibak edip oturdu. Buna göre şunu tahmin etmek tabiidir: Nesî', H.S. 6. yılın sonunda, H.S. 3 yılın sonunda ve H.S. 1. yılın başlangıcından hemen önce tatbik edildi. Bu dört tam kamerî aylık bir fark eder. Bundan dolayı ben, hicri tarihin başlangıcı olarak 16 Temmuz 622 tarihini değil de, dört ay daha erken bir tarihi yani takriben 21 Mart 622 tarihini teklif ediyorum. Zira 12 nesî' uygulaması ayların orjinal pozisyonlarına yani sıralarına dönmeleri için gereklidir ve zira 12 nesî' uygulaması 33 yıllık bir sürede uygulanabilir (Kamerî ve şemsî yılları birbirine eşit hale getirmek için, yani 33 Güneş yılının 12052 günü ancak 34 Ay yılının 12048 edebilir), Nesî' uygulaması 33 yılda bütün ayları dolaşip tekrar Muharrem ayına geldiğine göre böyle iki devir 66 yılda gerçekleşebilir. Madem ki Hz. Peygamber (s.a.v.) 63 yaşında H.S. 11 yılda vefat etti, nesî'in devir hareketi doğumundan iki yıl önce yeniden başlamış olmalıdır. Hz. Peygamber, H.Ö. 53 yılda dünyaya geldi. Kanaatimce bu tarih; 570 tarihine değil, 571 tarihine hiç değil, olsa olsa 569 tarihine karşılık gelmektedir. Hatta ben, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğum tarihi için makul bir tarih olarak 17 Haziran Pazartesi tarihini önerebilirim.

günlük devrelerin süresi aydan aya 29 gün 6 saatten 29 gün 20 sate kadar değişir.³¹ Ancak müslümanlar arasında hicri ayın başlaması için yeni ayın çıplak gözle günbatımının yeterli derecede erken bir vaktinde batı ufkunda hilal şeklinde müşahade edilmesi kafidir. Binaenaleyh şu hususta bir dereceye kadar mümkündür: Yeni ay, Endonazya, Pakistan veya Mısır'da günbatımı vaktinde bizim uydumuz ufkumuzdan geçse bile görünmeyebilir, fakat yeni ay, Almanya, Fransa ve Batı'da kalan bütün ülkelerin üzerinden geçerken doğar ve görülebilir. Kış mevsiminde yeni ayın görülmesini engeleyen başka faktörler de bulunur; mesela, Kuzey yarımkürede gündüzün daha kısa ve güneşin daha erken batması, ekvator ve tropikal ülkelerde ise gündüzün çok daha uzun olması gibi. Kaçınılmaz olarak çoğunlukla şu hususla karşı karşıya kalırız: Kış aylarında Güneş Paris'te, Cezayir'den daha erken doğduğu için yeni ay Cezayir'de veya Lagos'ta görülebilir, fakat Paris'te görülmez. Sonuçta dikkatli müslüman tarihçilerin yazdıklarında bir günlük bir fark meydana gelecektir. Fakat onların hesaplarının doğruluğu ve kesinliğini tabii olgunun kuralları teyid eder.

18. Hatırı sayılır bir Alman profesör, "hicri takvim takvim değildir" iddiasını ortaya attı³². Ben, ümitsizliğe kapılmaya neden olmadığı kanaatindeyim. Zamanımız zorlukları aşmak açısından büyük vasıtalara sahiptir. Ben, son Dünya savaşı esnasında söylenen su İngiliz sloganını yani: "Bir iş zor ise biz onu hemen yaparız; eğer o iş imkansız ise yapılması biraz zaman alır" sözünü hatırlarım. Mesela, elektronik hesap makinelerinden ve birkaç bilim dalının işbirliğinden de yararlanılabilir.

19. Ben, yeryüzünün enlem ve boylam noktalarından hareketle ayın 29 veya 30 gün çektiği bölgeleri de dikkate alarak son 1400 yılın hatta 2000 yılın her ayının günlerini gösterecek şekilde hicri ve miladi tarihleri birbirine çevirmek için kullanılacak yeni ve kapsamlı bir cetvel hazırlama vazifesini taahhüt etmemizi teklif ederim. Yeni ayın görülebilme lüzumu-yeryüzünün boylam ve enlem çizgilerinin bazı noktalarında bulut veya sis bulunmasından dolayı Ay görülme de hazırlanacak yeni cetvelde her ayın günleri ayrıntılarıyla verilebilir. Bu hesaplama, bugünden başlar geçmiş yüzyıllara doğru uzar. Hazırlanan cetvel sayesinde farklı takvimlere göre verilmiş takvimlerin tarihleri daha güvenilir bir şekilde öğrenilir.

20. Kongremiz kararlıkla bunu tavsiye ederse, eminim ki UNESCO Fransanın CNRS, Almanyanın Forschungsgemeinschaft v.b. bilimsel kurumlar cetvelin hazırlanması için gerekli araçları temin edecektir. Tarihçi ve Astronomilerin işbirliği ile yapılacak böyle bir çalışma bütün dünya biliminin yararına olur.

HZ. PEYGAMBER (s.a.v.) DEVRI KRONOLOJISI³³

Aynı meselenin başka bir yönünü halletmek için ben, Hz. Peygamber (s.a.v.) devri kronolojisinin daha çözülmeyi bekleyen bir çok problemi olduğunun kabul edilmesini ümit ederim. Bu problemler arasında biz iki grup zorlukla karşı karşıyayız:

a. Biz, Mekke'lilerin Kamerî-Şemsî takvimde uyguladıkları nesî' konusunda nasıl bir formül uyguladıklarını kesin olarak bilmiyoruz.

b. İster 29 veya isterse 30 günlük olsun her ayın başlangıcını gösteren yeni hilallerin doğduğu gerçek ve fiilî tarihlerinin tesbit edilmesi güçlüğü. Bu husus önceden belirlenmezse, farklı takvimlere göre verilen tarihlerin tam karşılıklarını bulmak imkansız olur.

İlk güçlüğü aşılması daha kolaydır. Çünkü nesî' hususunda sadece iki metod bilinmektedir. Birincisi: Hz İbrahim (a.s.) devrinin Nemrud'u olan Hammurabi zamanında Babil'de muteber olduğu söylenen metod; ikincisi ise, büyük matematikçi Birunî tarafından teklif edilen metod. Her iki metod da 30 yıllık devrin bazı yıllarını etkiler (Hammurabi'ye göre, bunlar bir kamerî ay ilave edilen 3., 6., 9., 12., 15., 18., 21., 24., 27., 30 ve 31. yılların sonlarıdır. Birunî'ye göre ise, nesî'in tatbik edildiği 3., 6., 9., 11., 14., 17., 20., 22., 25., 28. ve 30. yılların sonlarıdır).

Pratikte Mekke'de iki metodtan hangisinin uygulandığını kesin olarak bilmediğimize göre ikisini de esas kabul ederek hesaplanıp hazırlanan cetveller yapabiliriz. Cetveller uzun bir zamanı kapsamaz (nesî' uygulanmış 63 veya 65 yılı kapsar) ve iki rakam arasındaki farkın -en azından- ilk dört yılında çok az olay olmuştur. Kontrol vasıtalarının yetersiz olmasının yanında tarihe kesin olarak gün ilave edildiği noktada insan, nesî'in iki metodundan hangisinin Mekke'de daha fazla kullanıldığına karar verebilir. Diğer güçlüğü aşılması daha zordur. Söz konusu güçlüğü kendi tabiatı farklılığı meydana getirdi. Yeryüzünün eğilimli eksenî yerküresi üzerinde farklı zaman dilimleri meydana getirir. Zaten Birunî (el-Asârü'l-Bakiye, s. 65-66) yeni ayın görünebilmesinin

³¹ Couderc, a.g.e., s. 14.

³² B. Spuler, Der Islam, Bachelor of Divinity 38, 1962, s.155.

³³ Makalenin bu parçası Michian Kongresi'nde okunan tebliğde yoktu, bu kısım daha sonra tebliğe eklendi ve "Journal of Pakistan Historical Society" dergisinde yayınlandı. Bundan dolayı paragraflar numaralanmadı.

düzensiz olduğunu biliyordu, zira Ay'ın hareketi bazen yavaş bazen daha hızlıdır, bazen yeryüzüne daha yakın bazen daha uzakta olur, sadece boylam değil, ayrıca insanın yeni ayı gözlediği noktada enlem derecesi v.b. hususlar da Ay'ın görülebilmesini etkiler.

Bu tabii güçlüğün aşılması için Mekke ve Medine'nin meridyen ve paralel daireleri üzerindeki konumuna göre hangi yılın hangi ayının 29 veya 30 gün çektiğini emin bir tarzda göstermek için uzun sürse bile, astronomik tabloların hazırlanması ve matematiksel hesaplamaların yapılması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü Ay'ın hareketlerine göre bir aylık süre her zaman aynı değildir. Aslında, batı takvim cetvellerinde belirtilenin aksine ne aylar aynı sürelidir ne de ardışıktırlar. 29 Günlük aylar bazen 2 hatta bazen 3 kez ardışık olarak bir birini takip edebilmektedir. Astronomi bilginlerine göre 30 günlük ayların ardışık olarak 4 kez bile birbirlerini izleyebilmesi mümkündür. Birûnî'nin müsbet ifadesi modern Astronomi tarafından teyid edilir. Couderc, iki yeni ay arasındaki 29 1/2 günlük devrenin 29 gün 6 saat ile, 29 gün 20 saat arasında değişen bir süre yaptığını kesin olarak ifade eder, bu da ortalama 29.530588 ederki bu hesapta sadece saatlere değil dakikalara saniyelere ve saniyelerin kesirlerine de itibar edilir. İstanbul Üniversitesi Astronoloji Bölümü'ndeki Türk meslektaşlarım, iki yeni ay arasındaki 29 1/2 günlük devrelerin ister 29 gün 6 saatlik bir süre olsun ve hatta isterse 6 saat 10 dakikalık bir süre olsun bunun periodik olmadığı, şu halde 29 1/2 günlük devrelerin her ayı için ayrı ayrı hesaplanması gerektiği konusunda beni ikna ettiler.

Görülüyor ki astronomi bilginlerine pek çok iş düşmektedir. Ben ise bir astronomi uzmanı değilim Muayyen bir olayın tarihi hakkında birinin yaptığı ortalama hesabı esas almak üç günlük bir kayma süresi ortaya çıkarabilir. Fakat genelde Arabistan için özelde de Mekke ve Medine için meridyenleri gösteren sağlıklı tablolar hazırlanırsa halen kullanılmakta olan ve nesî'i dikkate almayan takvim cetvellerinin ayla ilgili hesaplama hataları düzeltilebilir.

Bir başka güçlük ise kendi kaynaklarımızın belirli bir olaya kendisinden çok emin bir şekilde tarih verdiği bilgilerde bile çelişkiye düşmeleridir. Memnuniyet verici durum şudur ki, onlar bazen tarihle beraber gün de verirler. Netice itibarıyla böyle bir ameliyeye bize Kronolojicilerin verdiği alternatif tarihlerden birini tercih etme imkanı verir.

ÇEVİRME TABLOSU

Resûlullah Muhammed'in (s.a.v.) doğum günü olarak ehl-i sünnet arasında kabul gören 12 Rebiülevvel Pazartesi günü, verilen tek tarih değildir. Aynı ayın; 2.,8.,10.,17. ve 22. günleri de doğum tarihi olarak verilmektedir. Bazen doğduğu ay olarak; Safer, Rebiülahir, Recep ve Ramazan ayları verilir. İlk ve son defa nesî'in kaldırıldığı veda haccını 9 Zilhicce H.S. 10 Cuma gününden başlatırsak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğum günü olarak 12 Rebiülevvel Pazartesi tarihinin isabetli bir tarih olduğu, ve bu bilginin Astronomi uzmanları tarafından da desteklendiğini görürüz. Geline bu noktada Hz. Peygamber'in vefat tarihi olarak ya rivayetlerde yer alan pazartesilerden birini ya da Rebiülevvel ayının 12. gününü seçmek durumunda kalırız. Pazartesi günü ile 12. günün çakışması mümkün değildir.

Şimdi deneme mahiyetinde olan tablomu dikkatinize sunuyorum:

OLAY	Hicrî Ay Takvimine Göre	Miladî Güneş Takvimine Göre
Resûlullah'ın doğumu	2 Rebiülevvel 8 Rebiülevvel 10 Rebiülevvel 12 Rebiülevvel, Pazartesi (Hicret'ten Evvel 53. yıl)	7 Haziran 569, Cuma 13 Haziran 569, Perşembe 15 Haziran 569, Cumartesi 17 Haziran 569, Pazartesi
İlk Vahyin İnşi	17 Ramazan 27 Ramazan, Pazartesi (Hicret'ten Evvel 13. yıl)	22 Aralık 609, Pazartesi 1 Ocak 610, Perşembe
Hicret Takviminin bşl.	1 Muharrem, Hicrî 1. yıl	21 Mart 622, Pazar
Resûlullah'ın Medine'ye Varişi	12 Rebiülevvel, Pazartesi Hicret'ten sonra 1. yıl)	31 Mayıs 622, Pazar
Bedir Savaşı	17 Ramazan, Cuma (H.S.2. yıl)	18 Kasım 623, Cuma
Hendek Savaşı'nın		

son buluşu	29 Şevval, Cumartesi (H.S.3. yıl)	24 Ocak 627, Cumartesi
Vedâ Haccı	9 Zilhicce, Cuma (H.S.10. yıl)	6 Mart 632, Cuma
Resûlullah'ın vefatı (H.S. 11. Yıl)	2 Rebiülevvel, 8 Rebiülevvel, 12 Rebiülevvel, Pazartesi	25 Mayıs 632, Pazartesi 31 Mayıs 632, Pazar 4 Haziran 632, Perşembe

HESAPLAMA METODU

Büyük biyografi alimi Süheylî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) veda haccını Arafat'ta 9 Zilhicce H.S. 10 yılın Cuma günü eda ettiği konusunda açık bir ittifak olduğunu belirtir. Aynı veda haccında Hz. Peygamber (s.a.v.) nesî' uygulamasını kaldırdı ve üç ay sonra da vefat etti. Nesî ilga edildiği için hadiselerin miladî takvime göre karşılıkları oldukça kesin ve güvenilir bir şekilde tesbit edilebilir. O halde veda haccının tarihini ölçü ve hareket noktası almak suretiyle daha önceki olayların tarihlerini hesaplayabiliriz:

1. Vedâ haccından Hendek savaşının sonuna kadar (yani Cumartesi olması hasebiyle Yahudilerin çarpışmak istemedikleri gün olduğu nakledilen H.S.5. yılın Şevval ayının son gününe kadar) 5 yıl, 1 ay ve 9 günlük bir zaman mesafesi vardır ki, bu zaman zarfında düzenli olarak 2 yılda bir nesî' uygulamasından ibaret Hammurabi sistemine göre hareket edilirse, 2 ay eklemek gerekecektir. Bu işlem neticesinde 5 yıl, 3 ay, 9 gün gibi bir zaman dilimi ortaya çıkar ki bu da toplam 1868 eder.

2. Hendek saviş ise, Bedir savaşından (17 Ramazan H.S.2) 3 yıl, 1 ay ve 12 gün sonra nihayete ermiş ve bu süre içinde aynı sisteme göre iki nesî' ameliyesi icra olunmuştur ki bu süre toplam olarak 1163 gün eder.

3. Bedir savaşının son bulunduğu günden Resûlullah'ın hicretten sonra Medine'ye girdiği tarih olan 12 Rebiulevvel'e kadar 1 yıl, 6 ay ve 5 günlük bir zaman söz konusudur ki bu da 536 gün tekbül eder.

4. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'ye varışından 2 ay, 12 gün evvel ise Hicret Takvimi'nin başlangıç tarihi olan 1 Muharrem düşürülmüştür ki bu zaman aralığı da 71 gün eder.

5. İlk vahiy bundan 12 yıl, 3 ay, 13 gün önce (Süheylî ve diğer en iyi kaynakları izlersek 17 Ramazan'da) nazil oldu ve bu zaman zarfında dört nesî' ameliyesi tatbik edildi. Böylece bu 12 yıl, 7 ay, 13 günlük devre toplam 4472 gün eder.

6. Cebraîl'in (a.s.) Hz. Peygamber'i (s.a.v.) ziyaret edip ilk vahiyleri getirdiği bu tarihten 40 yıl önce Hz. Peygamber (a.s.v.) doğdu. Daha ayrıntılı rakamlarla ifade edecek olursak 40 yıl, 6 ay ve 5 gün önce 12 Rebiulevvel tarihinde doğdu. Bu sürede 15 nesî' uygulamasıyla 14798 gün eder. Bütün bu merhalelerin nihaî toplamı 22908 gündür. Toplam rakamı, haftada 7 gün olması hasebiyle 7'ye bölersek 4 gün kalır. (22908:7=3272 hafta + 4 gün). Binaenaleyh Hz. Peygamber (s.a.v.) gerçekten Pazartesi günü dünyaya teşrif ettiğine göre, veda haccı da bir Cuma günü başlamış olacaktır.

Buraya kadar her şey normal seyrinde görünür. En çok kabul gören rivayete göre, Hz. Peygamber H.S. 11. yılın Rebiulevvel ayının Pazartesi günü vefat etti. Ancak Süheylî, bunun imkansız bir şey olduğunu bundan tam 800 yıl önce farkettiler: Ya Veda haccı cuma günü oldu, ya da vefat Pazartesi 12 Rebiulevvel'de gerçekleşti; kombinasyon ne olursa olsun ikisinden birisi doğru değildir. Üç aylık süre, veda haccını ve vefatı birbirinden ayırır; Zilhicce, Muharrem ve Safer ayları her biri ister 29, ister 30 gün veya biri 29, diğeri 30 gün münavebe ile çeksin hesaplanacak olursa, bu ihtimallerden hiç biri, 9 Zilhicce Cuma'dan itibaren 12 Rebiulevvel Pazartesi tarihini vermemektedir. Öyleyse bu iki tarihten birinin yanlış olması gerekir.

Süheylî ve ondan daha eski diğer bazı kaynaklara göre Rebiulevvel ayının biri, sekizi vs. şeklinde başka başka tarihler rivayet edilmiş olsa bile, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vefat tarihi olarak 2 Rebiulevvel Pazartesi günü daha güvenilir bir tarihtir. Bütün bu tarihler arasında yalnız 2 Rebiulevvel ve daha sonraki bir tarih olan 9 Rebiulevvel tarihleri Pazartesi gününe denk gelir, şu şartla ki o yılın bütün üç ara ayları birbirini takiben yani ardışık olarak 29 gün çekmiş olmalıdır. Böyle bir durum ise arasına meydana gelir. O hüzün veren vefat olayı Veda Haccı'ndan 80 gün sonra bir Pazartesi günü gerçekleşti. Fakat birisi çıkar da 12 Rebiulevvel tarihini kabul etmeme hususunda direnirse geriye vefat olayının Perşembe olduğunu kabul etmek durumunda kalırız.

SONUÇ

Hem bir tarihçi hem de hakikati arayan tarafsız birisi olarak herhangi bir hadîsenin Pazartesi veya bir başka günde meydana gelmesi benim için aynıdır. Zira bütün günleri Kadir-i Mutlak olan Allah yaratmıştır. Bir

astronomun bu meseleye eğilmesini ümit etmekle birlikte bizim mütevazi hesaplarımız ilk dönem İslâm kaynaklarının verdiği tarihleri teyid eder.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı devir hususunda elde bulunan Batı takvim cetvellerine güvenilmez. Zira onlar Mekke'de, ayrıca bütün Arabistan'da bilinen ve hac'da nesî'i ve Kamerî-Şemsî takvimi dikkate almamışlardır.

Özetliyecek olursak:

OLAYLAR	HICRÎ AY TAKVİMİNE GÖRE	MİLADÎ GÜNEŞ	TAKVİMİNE GÖRE
		Benim yaptığım hesaba göre	Batıya ait konkerdanslara göre
Resûlullah'ın doğumu	2 Rebiulevvel H.Ö.53 Pazartesi	17 Haziran 569 Pazartesi	569 veya 570 veya 571
İlk vahyin inişi	17 Ramazan H.Ö.13 Pazartesi	22 Aralık 609 Pazartesi	?
Hicret takviminin başlangıcı	1 Muharrem Hicrî 1. Yıl	21 Mart 622 Pazar	15/16 Temmuz 622 Perşembe/Cuma
Resûlullah'ın Medine'ye varışı	12 Rebiulevvel H.S.1. Pazartesi	31 Mayıs 622 Pazartesi	24 Eylül 622 Cuma
Bedir Savaşı	17 Ramazan H.S. 2 Cuma	18 Kasım 623 Cuma	13 Mart 624 Salı
Hendek savaşının son buluşu	Şevval'in sonu H.S.5 Cumartesi	24 Ocak 627 Cumartesi (29 Şevval'e göre)	23 Mart 627 Pazartesi
Vedâ Haccı	9 Zilhicce H.S.10 Cuma	6 Mart 632 Cuma	7 Mart 632 Cumartesi
Resûlullah'ın vefatı	2 Rebiulevvel H.S.11 Pazartesi	25 Mayıs 632 Pazartesi	28 Mayıs 632 Perşembe

Cetveller, tabloda verilen son tarihin sorumlusu değildir. Biraz önce belirttiğimiz gibi biz, o yılların Medine'sinin meridyenleri için sağlıklı tabloların hazırlanması beklentisiyle, 29 günlük nadiren vuku bulan üç ardışık ay olgusunu istemediğimiz halde gerçekleşmiş gibi kabul ettik.